

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

УДК [94:378.4(477.83)ЛНУ]«1939/1944»

ББК 74.583(4УКР-4ЛЬВ)

Галина Матвієнко

Окупаційна повсякденність в діяльності Львівського університету (1939–1944)

Стаття присвячена проблемі функціонування та діяльності Львівського університету під час радянської та німецької окупацій. На основі спогадів та звітів очевидців тих подій, проаналізовано зміни в організаційній структурі та навчальному процесі в університеті при окупаційному керівництві. У статті представлено пережитий досвід тих подій очима викладачів та студентів Львівського університету. До наукового обігу залучено вітчизняні та іноземні архівні матеріали, які дозволяють узагальнити кількісні та якісні показники щодо організаційної структури та викладацького складу.

Ключові слова: Львівський університет, факультети, кафедри, професори, доценти, асистенти, студенти.

Незважаючи на зацікавлення істориків проблемами Другої світової війни та окупаційних режимів, актуальним залишається докладне вивчення питання освітніх та наукових процесів у той час. Окупаційні режими кардинально змінили навчальний процес у вищих навчальних закладах і позначилися на педагогічній та науковій діяльності викладачів, а також перевернули долі тогочасної інтелігенції. В польській історіографії присвячено чимало праць цій проблемі. Ще у 1989 р. вийшло спеціальне дослідження долів польських наукових працівників у 1939–1945 рр., в якому автори детально проаналізували кількість жертв викладацького

© Матвієнко Г., 2015

Матвієнко Галина Олександрівна - кандидат історичних наук зберігач музейних фондів Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка.

складу університетів в часі війни та окупацій¹. В синтетичних монографіях Е. Трелі-Мазур та Б. Іраляка² було простежено розвиток польської освіти, зокрема, навчального процесу у Львівському університеті під час більшовицької та нацистської окупацій. Хронологічно цей період охоплює узагальнююча праця Я. Драуса з історії університету Яна Казимира у Львові³. У ній історик подав короткі біографічні довідки професорів, в яких зазначив про їхні долі в часі війни. Питання особових втрат викладацького складу за нацистської окупації висвітлено у розвідці В. Бонусяка⁴ та документальній збірці З. Альберта⁵. Спеціальні дослідження з історії медичного та юридичного факультетів Львівського університету в окупаційний період вийшли з-під пера З. Альберта⁶ і А. Редзика⁷.

В українській історіографії бракує ґрунтовного дослідження проблеми становища викладацького та студентського середовищ, а також діяльності Львівського університету в роки війни і окупаційних режимів. У 1986 р. побачила світ узагальнююча колективна праця радянських вчених присвячена Львівському університету, в якій один розділ описував історію навчального закладу у роки II світової війни⁸. На цю тему у 2011 р. український історик С. Макарчук опублікував свою актуальну статтю в Енциклопедії Львівського університету⁹. З найновіших спеціальних досліджень є монографія А. Боляновського, в якій на основі фактів проаналізовано трагедію розстрілу львівської інтелігенції німцями у 1941 р. та розвінчано міфи пов'язані з контекстом тих жахливих подій¹⁰.

Проблема окупаційної повсякденності не втратила своєї актуальності навіть з огляду на святкування 70-ї річниці закінчення Другої світової війни. Відомо про втрати, які завдала війна та окупаційні режими окремим націям, зокрема українській, однак, ще не було ґрунтовно досліджено як вони позначилися на долі професорсько-викладацького складу і студентського середовища Львівського університету. Власне, у статті йдеться про університет у складі реорганізованих факультетів та його повсякденну діяльність очима академічної спільноти, оцінка окупаційних режимів очевидцями. Порушена проблема потребує подальшого опрацювання архівних матеріалів та нових дослідницьких інтерпретацій істориків.

До 1939 р. у вищих навчальних закладах Львова – Університеті ім. Яна Казимира, Львівській Політехніці, Ветеринарній Академії, Рільничій Академії у Дублянях, Академії Зовнішньої торгівлі працювало 111 звичайних (штатних працівників з правом завідування кафедрою) та 52 надзвичайних (позаштатних) професорів. Найвищі показники припадали на Університет і Політехніку. У 1937/38 навчальному році (далі – н. р.) у Львівському університеті працювало 84 професори, з яких – 63 звичайних і 21 надзвичайний; у 1938/39 н. р. – 64 звичайних і 22 надзвичайних професорів та 110 доцентів¹¹. Від 1924 р. в університеті функціонувало 5 факультетів, які налічували окремі кафедри: права – 16; медичний – 24 разом із фармацевтичним відділом та 5 лабораторіями; теологічний – 17; гуманітарний – 32, математично-природничий – 19¹². Цікаво відзначити, що до 1939 р. тривала постійна конкуренція в отриманні другого місця після Варшавського, між університетами Яна Казимира у Львові та Ягеллонським у Кракові, за кількістю студентів. Відомо, що у 1937/38 н. р. у Львівському університеті навчалося 5064 студенти, а у 1938/39 – 4860¹³. Від імені ректора Романа Льоншана де Бер'є, 30 червня 1939 р. було оголошено про черговий набір студентів до університету, який мав розпочатися 2 жовтня. Бажаючі навчатися мали подати свідоцтво зрілості, яке засвідчувало закінчення 8-класної гімназії або лицю державного чи приватного типу, індивідуальну карту та життєпис¹⁴. Незважаючи на вибух війни, на зборах 1 вересня 1939 р. ректор університету закликав академічний Сенат і факультетські ради утримувати нормальний ритм університетського життя¹⁵. Проте, звичний навчальний процес в університеті Яна Казимира зазнав змін внаслідок приходу радянських військ на Західну Україну, і зокрема, до Львова у вересні 1939 р. Професор суспільно-економічної історії і керівник однойменного інституту Університету ім. Яна Казимира Францішек Буяк, у листі до свого колеги доцента університету, ад'юнкта кафедри суспільної та економічної історії доктора Станіслава Гошовського писав, що з приходом до Львова, червоноармійці безцеремонно

вдерлися до університету і поводитися там наче у військових казармах¹⁶. Його опис свідчить про те, що неосвіченість і брутальна поведінка військових шокувала та викликала огиду в університетському середовищі, як зрештою у мешканців міста¹⁷. Одразу радянське керівництво взялося за реформування освітнього та навчально-виховного процесу в університеті на основі статуту вищих шкіл УСРР і ССРР¹⁸. У жовтні 1939 р. був ліквідований теологічний факультет, його надбання спеціально знищено, а бібліотеку – безладно перекинута до університетської¹⁹. Власне про ті зміни згадував майбутній професор історії Ягеллонського університету, а впродовж 1939–45 рр. – студент історичного факультету Львівського університету Антоній Подраза. За його словами – у половині грудня 1939 р. закінчився перший триместр, канікули тривали довше, аніж звичайно, а коли через місяць студенти повернулися на навчання, то університет був реорганізований за зразком радянських навчальних закладів²⁰. Зокрема, медичний факультет був відокремлений у Львівський державний медичний інститут (Медінститут) з окремою адміністрацією під керівництвом директора Інституту фізіології АН УСРР – проф. А. Макаrenchенка. Деканом лікарського факультету став проф. Б. Яловий, а фармацевтичного – проф. Я. Парнас. Там почали працювати доктори М. Панчишин, М. Музика, А. Ластавецький, В. Зембіцький та ін.²¹. На гуманітарному факультеті були ліквідовані філософські кафедри, а їх функції почала виконувати кафедра марксизму-ленінізму, яка забезпечувала викладання обов'язкового для всіх студентів однойменного предмету. Вивчення історії розпочиналося від народів ССРР, а завершувалося історією України. Ті кафедри утворили у грудні 1939 р. історичний факультет, а кафедри з філологічним спрямуванням – філологічний. У зв'язку з реорганізацією математично-природничого, у листопаді-грудні 1939 р. повстав фізико-математичний та природничий факультети²². Таким чином, офіційно від 15 січня 1940 р. в університеті функціонувало п'ять факультетів: філологічний зі спеціальностями: українська мова і література, польська, німецька, французька, англійська, кла-

сична філологія, східні мови; історичний – зі спеціальністю історія; юридичний – право; фізико-математичний – фізика і математика; природничий – хімія, біологія, географія, геологія. Деканом філологічного факультету став проф., др. В. Сімович, історичного – в.о. проф., кандидат філософських наук А. Брагінець, юридичного – доц. П. Недбайло, фізико-математичного – проф., др. С. Банах, природничого – проф., др. С. Біскупський²³.

На філологічному факультеті було організовано 15 кафедр, які очолювали: української мови – проф., др. В. Сімович, давньої літератури – дійсний член АН УРСР, проф. К. Студинський, нової української літератури – дійсний член АН УРСР, проф. М. Возняк, російської мови і літератури – т. в. о. старший викладач (далі – ст. викл.), а з 1941 р. – завідувач кафедрою (далі – зав. каф.)²⁴ К. Гупало, польської мови – проф., др. В. Ташицький, польської літератури – проф., др. Ю. Кляйнер, німецької мови і літератури – проф., др. К. Кольбушевський, французької мови і літератури – проф., др. З. Черни, англійської мови і літератури – в. о. проф., др. В. Тарнавський, класичної філології – проф., др. Р. Ганшинець, східних мов – проф. С. Стасяк²⁵, західноєвропейської літератури – проф., др. М. Рудницький, загального мовознавства – проф. Є. Курілович, слов'янської філології – проф., др. І. Свенціцький, фольклору і етнографії – дійсний член АН УРСР, проф. Ф. Колесса²⁶.

На історичному факультеті функціонувало 7 кафедр, керівниками яких були: стародавньої історії – доц. К. Маєвський, історії середніх віків – ст. викл. О. Терлецький, нової історії – в. о. зав. каф., ст. викл. А. Скаба, історії народів СРСР – в. о. проф. В. Осечинський, історії України – проф. І. Крип'якевич, історії мистецтва – проф. В. Подляха, археології – проф. Я. Пастернак²⁷.

Юридичний факультет налічував 9 кафедр і завідувачів: цивільного права – проф., др. К. Пшибиловський, кримінального права – проф. М. Паше-Озерський, цивільного процесу – проф., др. В. Вергановський, історії держави та права – проф., др. П. Домбковський, міжнародного права – проф.

В. Дябло, радянського державного права і теорії держави та права – проф. П. Недбайло, історії держави та права народів СРСР – др. К. Кораний, судової медицини й криміналістики – доц., кандидат медичних наук – В. Ципковський, земельного, колгоспного і трудового права – доц. Л. Дженюк²⁸.

На фізико-математичному факультеті теж було 9 кафедр, які очолювали: геометрії – проф. С. Мазур, математичного аналізу I – проф. С. Банах, математичного аналізу II – проф. Г. Штайнгаус, вищої алгебри – в. о. проф. Е. Желінський, теорії ймовірностей – в. о. проф. М. Зарицький, механіки – проф. П. Шаудер, експериментальної фізики – в. о. проф. С. Льорія, теоретичної фізики – проф. В. Рубінович, астрономії – проф. Е. Рибка²⁹.

Природничий факультет мав 20 кафедр і завідувачів: морфології і систематики рослин – в. о. проф. С. Кульчинський, анатомії і цитології рослин – в. о. доц. Я. Задіян, фізіології рослин – в. о. проф. С. Кшеменевський, мікробіології – в. о. проф. Ф. Айзенберг, біохімії – в. о. проф. І. Геллер, загальної зоології – в. о. проф. О. Тисовський, зоології і порівняльної анатомії хребетних і безхребетних – в. о. проф. К. Сембрат, фізіології тварин – в. о. проф. Г. Гросфельд, дарвінізму – В. Незловин, палеонтології – в. о. доц. В. Зих, геології – в. о. проф. В. Роґаля, петрографії – в. о. проф. Ю. Токарський, кристалографії – в. о. проф. Л. Хробак, мінералогії – в. о. проф. О. Біскупський, геофізики і метеорології – в. о. проф. Г. Оркіш, географії – в. о. проф. Ю. Полянський, неорганічної і аналітичної хімії – в. о. проф. В. Тшебятковський, органічної хімії – в. о. проф. Р. Малаховський, фізичної і колоїдної хімії – в. о. проф. В. Кемуля, загальної хімії – в. о. проф. Г. Гершфінкель³⁰.

Усіх в університеті було організовано 72 кафедри, з них 6 – загально університетських: кафедра основ марксизму-ленінізму (завідувач проф. Р. Кондратюк), діалектичного та історичного матеріалізму (доц. А. Брагінець), політичної економії (проф. С. Резніков), педагогіки і психології (доц. О. Дзевєрін), фізкультури (доц. Л. Акімов), військової підготовки (доц. В. Анохін). Окрім кафедри російської літератури, військової підготовки і фізкультури, усі інші забезпечувалися обладнаними кабінетами і лабораторіями

для проведення наукових досліджень³¹. Від 1940 р. на філологічному, історичному, фізико-математичному та природничому факультетах запроваджувалося заочне навчання, а також в університеті почала діяти аспірантура, яка замінила попередню ад'юнктуру та інститут асистентів³². Про організаційні реформи, яких зазнав університет в період радянської окупації, згадував професор Здзіслав Штібер, який від 1927 р. працював на кафедрі слов'янської філології Львівського університету. Він писав: «Прийшов 1939 рік і вступ радянського війська до Львова. До грудня того року далі функціонував Університет Яна Казимира. Тільки у грудні було проведено реорганізацію і в січні 1940 р. відкрито новий «Український Університет ім. Івана Франка»³³. Однак, прикметник «український» був присутній в назві університету лише до липня, оскільки московське партійне керівництво відмовлялося підтримати таку пропозицію. Власне реорганізація університету відбувалася при співучасті присланих з Москви та СРСР професійних кадрів. Зокрема, Нарком освіти УРСР скерував до праці у Львівському державному університеті (далі – ЛДУ) з Києва та Харкова близько 45 осіб. Серед них був і перший ректор-українець радянського університету, історик Михайло Марченко³⁴. У 1940/41 н. р. викладацький склад значно збільшився у кількісних показниках. На юридичному факультеті працювало 34 викладачі. Серед них було 11 професорів і доцентів та 8 асистентів і лаборантів. 14 викладачів поляків, працювали ще в університеті ім. Яна Казимира. Зачислено до науково-педагогічного складу 20 нових професорів³⁵. Ще близько 25 нових викладачів розподілялося на інші факультети. На філологічному факультеті працювало усіх 25 професорів, 22 доцентів, 26 старших викладачів, 11 асистентів та 11 лаборантів; на історичному – 5 професорів, 4 доцентів, 9 старших викладачів; на фізико-математичному – 18 професорів, 4 доцентів, 22 асистентів, 6 лаборантів; на природничому – 22 професорів, 18 доцентів, 18 асистентів, 5 старших викладачів³⁶. За словами згаданого професора З. Штібера – «існуючі вже кафедри по черзі ліквідовувалися.

В тому університеті я [З. Штібер] залишився професором кафедри польської мови, а її керівником був професор Вітольд Ташицький. Ян Янів зміг зостатися як один із професорів новоутвореної кафедри української мови. Кафедру слов'янської філології очолив професор Іларіон Свенціцький – директор Українського Музею ікон у Львові...»³⁷. До викладацького складу долучилися також нові українські професори: Михайло Возняк, Василь Щурат, Філарет Колесса³⁸.

Взятий партійним керівництвом курс на українізацію університету, яка відбувалася в досить дивний спосіб навіть з огляду на те, що у назві навчального закладу прикметник «український» університет аж ніяк не мав місця, а мешканці Львова українці зізнавалися, що та «Україна, яка ними несподівано заволоділа є чимось невимовно диким, наскрізь для них чужим»³⁹. У звіті про підготовку до нового навчального 1940/41 н. р. в ЛДУ подано інформацію про те, що всі викладачі, окрім істориків В. Подляхи та Т. Модельського, проводили лекції українською мовою⁴⁰. Однак, на практиці ситуація виглядала дещо інакше. Запроваджена українська мова викладання теж мала досить відносний характер, адже лекції практично читалися польською, оскільки багато викладачів поляків не знали української⁴¹. Станом на 1940/41 н. р. у навчальному процесі мали місце двомовні лекції – українською з польським поясненням. Історик мистецтва, професор Кароліна Лянцкоронська згадувала, що в університеті разом із нею була мінімальна кількість професорів і доцентів, до якої адміністрація не застосовувала примусу викладати по-українськи⁴². Проте, викладачі поляки зобов'язувалися ходити на заняття з української мови, а для зав. каф. морфології і систематики рослин проф. Станіслава Кульчинського, який не відвідував їх посилаючись на причину зайнятості, прислали спеціально додому вчительку⁴³.

В основному, у методах партійне керівництво старалося схилити на свою сторону викладачів поляків (яких все таки була більшість), заохочуючи їх матеріальною підтримкою або визнанням⁴⁴. Частина викладачів змушена була відбувати поїздки з метою підвищення кваліфікації

та для ознайомлення з т. зв. високим науковим рівнем радянських вищих навчальних закладів. На стажування до Москви найчастіше їздили викладачі кафедри марксизму-ленінізму, російські та класичні філологи, до Ленінграду – орієнталісти, до Києва – історики, філологи, юристи⁴⁵. Усім учасникам забезпечувалися чудові умови перебування, проте все відбувалося під наглядом НКВС. Про першу з таких поїздок до Москви, проф. С. Кульчинський отримав завдання написати звітну статтю у польськокомуні львівській газеті «Червоний стандарт» (виходила у 1939–1941 рр.). Незважаючи на свою відмову, він все таки змушений був подати статтю, яку цензура переробила у вигідному для себе світлі, підкреслюючи заслуги радянської влади у розвитку наук, університетів і наукових інституцій у Росії⁴⁶. Від 1941 р. налагодилися контакти ЛДУ з російськими професорами Московського, Ленінградського та Київського університетів⁴⁷. У зв'язку з цим, проблема викладання предметів українською мовою так і не була остаточно вирішена, оскільки приїжджі професори не поспішали її вивчати, читаючи лекції російською⁴⁸. Зокрема, студент геології, а згодом професор Юзеф Оберц пригадував з власного досвіду про існуючі мовні бар'єри, які виникали, зокрема, при складанні екзаменів на природничому факультеті⁴⁹. Випускники ЛДУ теж зазначали, що в більшості заняття проводилися польською мовою, особливо з точних наук. Викладачі українці чи приїжджі з СРСР викладали українською або російською. За винятком лекцій польською мовою з давньої історії доц. К. Маєвського, який при невдалій спробі викладання українською знову повернувся до польської, – предмети гуманітарного напрямку читалися українською або російською. Суспільно-політичні дисципліни були запроваджені на всіх факультетах. Вони відбувалися українською, однак їхній науковий рівень був дуже низьким. Спеціально для студентів організувалися лекції для вивчення української та російської мов, але відвідуваність не була успішною, оскільки такі заняття не викликали зацікавлення у молоді⁵⁰.

Навчально-виховний процес також зазнав змін. Навчання в університеті на всіх факультетах тривало протягом чотирьох років. Кожний навчальний рік поділявся на два семестри, які закінчувалися екзаменаційною сесією. На думку студентів така організація нагадувала середню школу. Заняття розпочиналися від восьмої та тривали до чотирнадцятої години і, як правило, були лише до обіду. Найчастіше проводилися три лекції, кожна по дві години, завершення яких означалося дзвінком. Відвідування занять було обов'язковим і контролювалося старостою курсу⁵¹.

Відповідно до планової системи, присутньої в усіх сферах тогочасного життя, 4 жовтня 1939 р. ректор Р. Льоншан де Бер'є отримав розпорядження нової влади, згідно з яким, мав стежити за максимальною кількістю студентів при наборі на факультети: права – 200, існуючих тоді ще медичному – 300 (з яких 100 припадало на фармацевтичний відділ), гуманітарному – 500, математично-природничому – 300 (з яких – 200 осіб – на математичний і 100 на природничий відділи)⁵². Заняття у новому навчальному році розпочалися 5 жовтня⁵³. Однак, записи тривали і надалі через значний вплив прибулих із західних теренів Польщі, а саме: студентів варшавського, краківського, познанського, люблінського, віленського університетів. Досить багато серед них було євреїв, які не хотіли повертатися на окуповані німцями території. З огляду на таку ситуацію, завданням тогочасного ЛДУ було забезпечення освіти українській, польській та єврейській молоді⁵⁴. На 1939/40 н. р. планувалося прийняти 1300 студентів. У 1940/41 н. р. їх кількість становила вже 1617⁵⁵. Однак, явно вона була меншою, в порівнянні з цифрою понад 5 тис. студіюючих перед війною. Спад кількісних показників студентів відбувся через відокремлення медичного факультету, який того ж року налічував 1400 студентів, а також через ліквідацію теологічного. Перед війною серед студентів переважали поляки, які становили 60 %, євреї – 20 %, українці – 15 %. Проте в 1941 р. стало: поляків – 22 %, українців – 34 %, євреїв – 44 %. У червні 1941 р. на навчання в університеті залишилося лише 362 поляків⁵⁶. Учасник навчального процесу в ЛДУ А. Подраза, по-

яснював таке зменшення кількості студентів польської національності матеріальними чинниками (низькі заробітки батьків, що не дозволяли утримати сина чи дочку у Львові; труднощі з помешканням у перенаселеному місті у зв'язку з приїздом людей із теренів захоплених німцями та з СРСР – військових, міліції, службовців, партапарату), а також переважаючим серед студентів відчуттям тимчасовості і бажанням повернутися до давнього порядку; ідеологічною індоктринацією навчання, мовним бар'єром та ізольованістю у політичному житті навчального закладу. Особи, які полишили навчання в університеті, позбавляли себе статусу студента, праці у бібліотеках, можливості спілкування з професорами, а одночасно втрачали стипендію, яка забезпечувала їм скромне прожиття. На думку А. Подрази – перелічені чинники були позитивними елементами у тому важкому часі. Ті хто добровільно негував ними, був відрахований з університету і прикликаний до війська у т. зв. «стройбатальйони» підпорядковані НКВС⁵⁷.

До кінця періоду першої окупації радянськими військами Львова і приходу німців, кількісну перевагу з-поміж студентів мали євреї, яким радянська влада фаворизувала. Завдяки цьому, на думку деяких дослідників, єврейські студенти отримали сатисфакцію за «лавкові гетта» організовані в університеті у міжвоєнний час. Вони займали досить жорстку позицію щодо студентів та молодших наукових працівників. Українські студенти не складали клопоту у відносинах з колегами інших національностей. Проте вони дуже швидко захопилися радянською і масово вступали до Комсомолу, тоді як серед поляків – у 1941 р. вступив лише студент юридичного факультету Янек Красіцький. Слід відмітити, що саме в період радянської українські студенти змогли безперешкодно навчатися в ЛДУ, брати участь в університетському житті, стати учасниками зборів та мітингів. Попри те, українських студентів (навіть з огляду на їх чисельність) найчастіше забирали до війська⁵⁸.

Місцеві викладачі університету старалися методично викладати для студентів предмети так, як це робили до війни, підтримуючи відповідний фаховий рівень і зберігаючи навчальні предмети. З огляду на догматичність і зацикленість

радянської науки, їм було важко працювати за незрозумілими для них вимогами навчальних програм. Тому дехто з викладацького складу присвячував свій приватний час студентам для подання їм базових знань. У 1940 р. доктор Ізидора Домбська – асистент професора філософії Казимира Твардовського та доктор Казимир Айдукевич приватно проводили підпільні лекції та семінари з філософії для 12 студентів. Зокрема, доктор Домбська викладала філософію та історію філософії, оскільки, на її думку, в ЛДУ був присутній лише марксизм, а наука була відсутньою⁵⁹. Професор права Маврицій Аллерганд продовжував читати свої лекції в університеті, але вже без попереднього педагогічного ентузіазму, припинивши водночас проведення семінарів у приватному кабінеті. Свій вільний час вчений приділяв підготовці лекцій і зацікавленню вищою математикою⁶⁰.

В процесі реформування навчально-виховної роботи університету, НКВС проводило цілеспрямовану політику позбавлення праці інтелектуалів у навчальних закладах. У звітах ЛДУ за 1939–41 рр. зафіксовано, що найважча ситуація з приходом більшовиків склалася для факультету права, особливо для викладачів поляків. Це пояснюється і мовним питанням, і тими кількісними втратами, яких зазнав факультет. У вересні 1939 р. помер проф. Збігнєв Паздро, а в травні 1941 р. – асист., др. Казимир Мосінг. Багато осіб було арештовано і вивезено декого навіть з родиною у концентраційні табори. У вересні-жовтні та грудні 1939 р. жертвами радянського окупаційного режиму стали професори Станіслав Грабський та Станіслав Глэмбінський, доценти Людвік Дворжак і Здзіслав Стахль, асистенти Тадеуш Козінський та Войцех Бем. У березні-квітні 1940 р. у в'язнення потрапили доценти Зенон Вахльовський, Владислав Мікушевський, Казимир Гжибовський; викладачі Альфред Ланевський, Станіслав Постемпський; магістр Віктор Турек. У червні 1941 р. трагічну долю вчених розділив також магістр права Владислав Ренбіш. З-поміж усіх постраждалих вдалося врятуватися лише одному доценту кафедри карного права Здзіславу Паперковському⁶¹. Ті професори, доценти, асистенти, які не зазнали арешту – залишилися працювати у складних тогочасних умовах. Ряд доцентів було понижено

до становища лаборантів. На контрактну основу перевели професорів Юліуша Макаревича, Каміля Стефка, Людвіга Ехрліха, Романа Льоншана де Бер'є. Ю. Макаревича було вирішено повернути на попереднє становище лише у червні 1941 р., чого, однак, ректорат вже не встиг здійснити через прихід нацистів до Львова. Професора Льоншана у жовтні 1939 р. усунули з посади ректора, а в січні 1940 р. – позбавили викладацької ставки і керівництва кафедрою. Стараннями своїх колег він повернувся до праці в університеті у жовтні того ж року. В січні 1940 р. на зібрання почесних професорів ради факультету було викликано Ю. Макаревича, Л. Ехрліха і К. Пшибиловського з приводу їхньої наукової діяльності. Від них, як і від інших викладачів, вимагалось відмовитися від своїх поглядів висловлених у наукових працях. Проте професори не погодились на це і проф. Пшибиловський та Ехрліх, як заступники декана юридичного факультету, були звільнені з посади⁶². Тоді ж, під приводом відсутності викладацьких ставок, наказом ректора М. Марченка з університету звільнявся Каміль Стефко. Таким чином, через свою безкомпромісність видатний правник залишився без жодних матеріальних умов до існування і змушений був виїхати до Варшави, де влаштувався працівником Поштової каси ощадності та став керівником Бюро німецьких перекладів⁶³. Професор політичної економії, правник університету і політик Станіслав Гламбінський всіляко уникав контактів з партійним керівництвом. У листопаді 1939 р. він спробував зробити другу невдалу спробу втечі до Румунії, але при поверненні назад був затриманий і відправлений у садибу НКВС на вул. Пелчинській у Львові. Під час слідчого процесу професора намагалися змусити до зізнання в антирадянській діяльності. Від лютого 1940 р. він був перевезений до Москви і відбував ув'язнення у Луб'янці, Бутирці, а тоді у Харкові, де й помер у в'язничній лікарні⁶⁴.

Ті професори, які залишилися викладати у радянському університеті і відмовилися співпрацювати з карально-репресивними органами, не мали належних умов для своєї праці та життя. Невтішна ситуація спіткала історика К. Лянцкоронську, науковій діяльності якої перешкодив

поселений у її квартирі червоноармієць. Вона працювала в університеті і добровільно не збиралася покидати Львова до свого звільнення у квітні 1940 р. Після цього вчена переховувалася у знайомих, бо НКВС розглядало її лише як польську поміщицю. Щоб уникнути репресій вона виїхала до Кракова⁶⁵.

З розв'язанням німецько-радянської війни (22.06.1941) у Львівському університеті був перерваний навчальний процес. Деякі викладачі були мобілізовані в ряди Червоної Армії. Решта радянських кадрів разом зі студентами особливо єврейського походження, виїхали на Схід, в азійську частину СРСР⁶⁶. Два професори природничого факультету Л. Хвістек і доцент С. Мазур, які виступали за приєднання польських земель до СРСР, також подалися зі Львова разом із більшовиками, а професор зоології та порівняльної анатомії Я. Хіршлер переїхав працювати до Познанського університету⁶⁷. Серед викладачів на фронті воювали зав. каф. діалектичного матеріалізму, декан історичного факультету А. Брагінець, зав. каф. радянського державного права і теорії держави та права, декан юридичного факультету Л. Недбайло, зав. каф. політичної економії С. Резников та ін⁶⁸. Перед відступом червоноармійців зі Львова відбулися розстріли львівських в'язнів, серед яких були викладачі та студенти⁶⁹.

30 червня 1941 р. загони Вермахту вступили до Львова. Очевидці тих подій згадували, що більшовицький терор до інтелігенції був набагато страшніший, аніж німецький. Тому поляки та українці виявляли прихильність у ставленні до німців⁷⁰. Проте, у відповідності до наказу Гітлера від 17 липня 1941 р. «Про запровадження цивільного управління на окупованих східних територіях» вважалося, що можливість здобувати освіту українцям була помилкою, так як їхнє уміння читати і писати могло лише зашкодити імперським планам. Для них абсолютно достатнім було знання сигналів дорожнього руху, щоб не спричиняти аварій німецьких водіїв. З цієї причини для здобуття знань вистачало лише чотири класи у школі. За вимогою фюрера про відсутність власної інтелігенції в окупованих республіках, окупаційний нацистський режим супроводжувався повним закриттям

середніх (більше, ніж чотири класи) і вищих шкіл, театрів, концертних залів⁷¹. Та слід зазначити, що у 1942 р. у Львові працювало 33 українських, 51 польська та 5 німецьких шкіл, 2 українських та 1 німецька гімназія, вищі фахові медичні, фармацевтичні, ветеринарні, агрономічні, лісового господарства і технічні курси, а також діяла Богословська академія, яку очолював єпископ Йосиф Сліпий⁷².

На відміну від більшовиків, які маючи великі амбіції все тримали під контролем і примусом, німці забороняли працювати науково. Проте, навіть у таких складних тогочасних умовах робилися спроби відновлення навчального процесу в університетах. Зокрема, міністр окупованих нацистами територій на сході А. Розенберг, виступав за відкриття університету у Києві. Тим часом, у Львові – бургомістром, головою тимчасового правління був обраний доцент університету, географ, археолог і геолог Юрій Полянський. Саме він, а також ректор університету, філолог і мовознавець Василь Сімович та історик Іван Крип'якевич багаторазово старалися отримати дозвіл від влади для відновлення діяльності Львівського університету. Сподіваючись на реалізацію власних зусиль, навіть, було виготовлено печатку з назвою університету німецькою мовою. Та попри всі заходи, до кінця серпня львівська «alma mater» залишалася закрита. Професор В. Сімович став комісарійним урядником з правом видачі посвідчень колишнім студентам і працівникам⁷³. Одночасно він опікувався університетським майном. Багато меблів з університету було передано німецькій гімназії та установам, які розмістилися в університетських будинках – Прокуратурі і Спеціальному суду Рейху у Львові (1941–44)⁷⁴.

Разом з тим, в часі німецької окупації відбувалося таємне навчання студентів Львівського університету. Львів, як і Варшава та Краків, був одним із центрів такого навчання. Від кінця 1941 р. до липня 1944 р. у Львові функціонував таємний університет ім. Яна Казимира під керівництвом професора Едмунда Булянди⁷⁵. Цей період історії Львівського університету потребує ще детальніших розвідок, але слід відмітити, що у ньому відбувалося навчання усіх довоєнних напрямів. Навчання студентів ліквідованого теологічного факультету відбувалося

у львівських духовних семінаріях⁷⁶. Зокрема, що стосується слухачів медичного факультету, то ті, які не закінчили студій перед війною, були викликані до Львова і офіційно навчалися на медичних курсах, відкритих німцями з метою збільшення лікарів на фронті⁷⁷ (хоч відбувалися також лекції у таємному університеті для тих польських студентів, які не були прийняті на курси⁷⁸). В університеті були добре організовані правничі студії під керівництвом проф. К. Пшибиловського, гуманітарні – Є. Куриловича, а математично-природничі – А. Зігергоффа. Викладання та наукові дослідження польської філології забезпечували проф. В. Ташицький, К. Лемпівський, Е. Кухарський⁷⁹. З історії мистецтва проводилися заняття проф. В. Подляхою та М. Гембаровічем. Екзамени з археології історики складала у проф. Е. Булянди. Загалом організацією історичних студій займався проф. С. Інґльот. Він також читав лекції з економічної історії. Історію Середньовіччя викладали проф. Р. Гродецький, К. Малечинський (читав ще курс допоміжних історичних дисциплін), Т. Модельський. Давню історію викладав проф. Є. Мантофель, ранньомодерну – Ц. Нанке, історію культури – К. Гартлеб⁸⁰. Фізики та хімії навчали професори В. Рубінович та В. Тшебятівський, мінералогії та петрографії – Ю. Токарський, ботаніки – С. Кульчинський, математики – Е. Жилінський, кримінального права і філософії права – Ю. Макаревич, римського права – В. Осуховський, канонічного права – Л. Гальбан⁸¹. Керівником філософських та педагогічних студій був проф. К. Айдукевич, якому, як і раніше допомагала др. І. Домбська, а також долучився Р. Інґарден⁸².

Незважаючи на те, що студії в університеті були безкоштовними, дехто зі студентів у спогадах згадував про нечисельну відвідуваність занять своїми колегами. За два роки історію, як і полоністику вивчали не більше 10 студентів, а історію мистецтва лише 5⁸³. Студіюючих право налічувалося 55 слухачів⁸⁴. Від жовтня 1941 р. історію, філологію, філософію та музикологію вивчало близько 100 осіб, з яких найбільше перевагу надавали філології⁸⁵. Усіх в таємному Університеті ім. Я. Казимира навчалось понад 200 студентів поляків⁸⁶. Лекції та семінари відбувалися у приватних помешканнях або в наукових чи культурних установах в яких працювали

професори: Оссолінеумі, Музею Баваровських. Деякі заняття з історії відбувалися у монастирях або при парафіях. У зв'язку з цим слухачами таємного університету було троє духовних осіб Домініканського монастиря у Львові. Студенти пригадували, що на заняттях панувала особлива атмосфера, яка дозволяла забути про непевність того важкого періоду. Слухачі були спрагли повсякденної стабільності навчального процесу у тому нестабільному часі, а для професорів то була велика і небезпечна діяльність, яка давала почуття виконання свого покликання⁸⁷. У складних умовах викладачі продовжували займатися науковою працею. Захисти докторських та габілітаційних праць відбувалися навіть у приватних помешканнях професорів⁸⁸. Зокрема, Згідно зі звітом керівництва відділу Департаменту науки і вищого шкільництва, за 1942 р. у вищих навчальних закладах Львова було опрацьовано 28 наукових праць і підручників. У 1945 р. на прохання проф. Владислава Булянди, міністр освіти скликав у Вроцлавському університеті комісію для верифікації наукових ступенів, здобутих впродовж таємного навчання в університеті Яна Казимира. Міністерство освіти визнало отримані кваліфікації⁸⁹.

Під час німецької окупації у місті діяло гестапо, яке в рамках расової нацистської політики розпочало переслідування викладачів університету, особливо євреїв та поляків. Воно заарештовувало професора математики, доктора філософії С. Рузевіча, про якого після ув'язнення нічого більше не було відомо. Професор слов'янознавства З. Штібер зазначав⁹⁰, що письменник і перекладач, професор кафедри історії французької літератури, лікар Т. Бой-Желенський був розстріляний цілком випадково, оскільки німці забирали усіх присутніх, а він у той час перебував у помешканні завідувача кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб Медінституту у 1939–41 рр. – Яна Грека⁹¹. Проблеми розстрілів професорів німцями у 1941 р. присвячені спеціальні дослідження, як українських, так і польських дослідників⁹², в яких детально проаналізовано трагічний процес знищення львівської інтелігенції. Тому лише побіжно слід відзначити, що у тогочасних звітах зафіксовано кількість арештованих: з Львівського університету – 12 професорів, з Політехніки – 7, з Академії зовнішньої торгівлі – 2 та

Ветеринарної академії – 1 професор⁹³. Історики А. Болевський та Х. Перхала підраховали, що, зокрема, з університету підданих розстрілу було 25 осіб⁹⁴. За підрахунками студента А. Подрази – тоді загинуло 64 особи (26 професорів, 22 доценти, 4 викладачі, 1 лектор, 11 асистентів)⁹⁵.

Впродовж Другої світової війни великому знищенню підпали корпуси Львівського університету. З-поміж усіх найбільше постраждав головний, в якого потрапили кулі та тричі у ньому міняли шиби. У листопаді 1942 р. корпус частково був розгромлений нацистською бомбою і пожежею, що дуже знищили інститут археології, Студентський клуб (Collegium Maximum) та Актову залу (у залі горіли фрески Еліаша Радзіковського). У тогочасних спогадах очевидців, поляки покладали на німців відповідальність за такі руйнування навчального закладу. Сама споруда головного корпусу за час війни зазнала двохразових перебудов і вдосконалень. Зі зміною окупаційної влади, змінювалося і оформлення фасаду головного корпусу. Молот і серп за більшовиків замінив муровану таблицю пам'яті полеглих у Варшавській битві 1920 р., а з приходом нацистів там появилася свастика. Хол університету від 1940 р. прикрашали зображення радянських битв. Вони замінили гіпсові статуї королів Мешка I та Болеслава Хороброго, які стояли в Університеті Яна Казимира, а з відходом більшовиків були знищені. З приходом нацистів у будинку засідали німецькі уряди, які викидали та нищили університетські книгозбірки кафедр і бібліотек. В тому часі документація університетського була перенесена до Бернардинського архіву у Львові⁹⁶.

Надбання наукових інститутів також підпало великому знищенню, так як залишилося без нагляду ректорату. Солідну бібліотеку юридичного факультету у кільканадцять томів було викинуто на вулицю, звідки вона потрапила до Політехнічної бібліотеки. Книгозбірка філологічного факультету, а зокрема, кафедри полоністики була втрачена на 40 %. Не розуміючи цінності наукових праць, окупанти використовували їх для розпалювання. Запобігаючи виставленню книг на вулицю, викладачі та студенти університету, у березні 1943 р., принесли ті, що залишилися до Оссолінеуму. Туди потрапила математична бібліотека. Природничі, як і книгозбірки

гуманітарного факультету були розпорошені і заховані у різних місцях⁹⁷. Велика наукова бібліотека вченого географа, геофізика та геолога Генріка Арцтовського, яка знаходилася на кафедрі геофізики та метеорології Львівського університету, потрапила до Політехніки. Невдовзі всі бібліотеки факультетів та інститутів були об'єднані у державні, які структурно поділялися на відділи. Першим відділом була бібліотека Львівського університету, очолювана доктором Богданом Барвінським; другим – Оссолінеум, яким керував доктор Мечислав Гембарович; третім – бібліотека Наукового Товариства Шевченка у Львові⁹⁸.

Приміщення науково-дослідних інститутів також були втрачені. Зокрема, географічного – відійшло до т. зв. Східного інституту у Львові (офіційно носив назву Institut für Deutsche Ostarbeit або Ostinstitut)⁹⁹. Два наукові інститути ботаніки (під керівництвом доц. Ю. Мотики), зоології, хімії і фізики були приєднані до Рільничої професійної школи у Львові, зорганізованої німцями у серпні 1942 р. Дослідження геології (відбувалося під керівництвом проф. Ю. Токарського), а також палеонтології, мінералогії і кристалографії перейшли у розпорядження німецького Земельного уряду (офіційно – Bodenamt, який займався аграрним питанням на окупованих територіях). Це мало дуже негативні наслідки, зокрема, для мінералогічного інституту. Один із німецьких працівників, геолог, др. Вольфганг Ріхтер, від липня 1944 р. керував евакуацією майна, зокрема, зі Львова до Німеччини. У зв'язку з цим були втрачені лабораторні апарати та пристрої. У 1947 р. при Міністерстві освіти створили спеціальну Комісію для дослідження німецьких злочинів у Польщі. В одній із судових справ йшлося про розслідування злочину вчиненого у Львові доктором Ріхтером. Свідками у тому процесі виступали геологи університету Юліан та Адам Токарські. На жаль, Міністерству не вдалося з'ясувати де розшукувати пограбоване наукове обладнання¹⁰⁰. У 1948 р. газета «За радянську науку» підсумовувала, що за час нацистської окупації відчутних втрат у лабораторному устаткуванні та в кадрах зазнала також ботанічна наука¹⁰¹. У звітах з окупованих територій зареєстровано, що навчального приладдя та устат-

кування з Львівського університету нацисти вивезли більше, ніж на 8 млн. крб., інкунабул і рукописів – на 4170 тис. крб¹⁰². В радянській історіографії зазначається, що з відходом нацистів зникло 35 тис. томів книг з наукових бібліотек, 5 тис. стародруків, а загальна втрата майна навчального закладу сягала 24 млн. крб¹⁰³.

Проте, втрати матеріальні були не єдині для університету. В часі війни та окупацій загинули працівники інституту антропології. Серед них були доценти С. Клімек, С. Чортковер, М. Гридлашевська-Пузинін. В основному, інститут зберігся завдяки зусиллям антрополога, етнографа та мовознавця проф. Яна Чекановського, який працював у Львівському університеті до 1945 р.¹⁰⁴ У порівнянні з довоєнним університетом ім. Яна Казимира, ЛДУ зазнав непоправних втрат викладацького складу. Це відобразалося у таких показниках: для довоєнних математично-природничого – 36,4 %, гуманітарного – 24 %, теологічного – 62 % факультетів. Найбільше жертв налічувалося на медичному факультеті – 91 % професорів і 20 % доцентів. У порівнянні з 1937/38 н. р. університет втратив 34,5 % від загальної кількості (84) професорів, які тоді працювали, а Політехніка – 32,2 % від усіх (59). Загальні втрати за 1939–45 рр. склали 69 осіб. Жертвами окупаційних режимів у Львівському університеті стали 39 викладачів, а ще 30 померло. Для Політехніки ця цифра становила 11 та 15 викладачів¹⁰⁵. У воєнних діях загинули зав. каф. марксизму-ленінізму – Р. Кондратюк, проректор університету з господарської частини І. Маменко, викладачі А. Кириленко, І. Листопад, С. Побігайло та ін.¹⁰⁶.

Згідно з наказом Й. Сталіна, 27 липня 1944 р. червоноармійці вдруге заволодили Львовом, у якому «завирувало радянське життя»¹⁰⁷. Разом із ними до праці в університеті повернулися також місцеві викладачі поляки та українці. Усіх викладачів і працівників університету на зборах 30 липня 1944 р. було 127 осіб. Тоді ж було обрано ректора університету. Ним став проф. Микола Паше-Озерський, авже від 17 жовтня, не зважаючи на відсутність наукового ступеня та звання професора, – доц. Іван Белякевич¹⁰⁸. 1 серпня ректор призначив нових деканів факультетів: юридичного – проф. П. Домбковського,

філологічного – З. Черни, історичного – проф. І. Крип'якевича, фізико-математичного – проф. С. Банаха, природничого – проф. А. Зігергоффера¹⁰⁹. Кількість кафедр університету від 1940 р. не змінилася і викладачі змогли повернутися до своєї праці. Серед студентів в університеті переважали жінки, оскільки чоловіки були ще у війську. Досить численну групу серед слухачів складала військові інваліди. Траплялося, що молодь не завжди йшла на навчання з метою здобуття знань, але щоб уникнути військової служби, оскільки статус студента давав доступ до їдальні, а також можливість отримання продуктових карток, стипендії та забезпечення контактів з професорами¹¹⁰. Питання функціонування університету у повоєнний час та організація начально-виховного процесу і наукової роботи заслуговує на окрему розвідку, оскільки не вичерпується загальною характеристикою, а належить до цікавих та дискусійних тем.

У своїх спогадах професор класичної філології Ришард Ганшинецьгадував, що з поверненням більшовиків розпочалася друга радянська окупація, яка була значно м'якшою, ніж перша¹¹¹. В університеті почало працювати багато українців, які, однак, не завжди були зацікавлені в науці. Очевидно, це можна пояснити не тим, що українців не цікавила наукова робота, а скоріше йшлося про її заідеологізованість партійними діячами-викладачами, її плановість та догматичність, чого в навчальному процесі університету міжвоєнного періоду не було. Одразу з приходом більшовиків розпочалася хвиля арештів під час якої у липні та листопаді 1944 р. постраждали асистенти юридичного факультету А. Островський та Ю. Прихода¹¹². Зі січня 1945 р. набула активності акція проти польських землевласників і націоналістів, у зв'язку з якою були заарештовані професори юридичного факультету К. Пшибиловський та Ю. Макаревич¹¹³. Із в'язниці на вул. Ласького у Львові їх вивезли у табір на Донбасі. Там вже перебували викладачі ЛДУ, Політехніки та Медінституту: Е. Габерле, Т. Кучинський, Е. Пілятова, Ю. Кубіч та ін.¹¹⁴. Усі вони були призначені до праці у шахтах. Професор К. Пшибиловський був ув'язнений до вересня 1945 р., а після звільнення переїхав до Кракова. Професор Ю. Макаревич після повернення до Львова відмовився виїжджати¹¹⁵, оскільки не бачив відмінностей

між комунізмом польським і радянським¹¹⁶. З усього науково-педагогічного складу університету Яна Казимира, після війни залишилися працювати окрім Ю. Макаревича ще правники П. Домбковський, М. Хлямтач, В. Раппе та історик мистецтва М. Гембарович¹¹⁷.

Отже, період окупаційних радянського та німецького режимів в історії Львівського університету став часом непоправних знищень. Серед усіх вищих навчальних закладів міста, університет зазнав найбільше втрат людських та матеріальних ресурсів. Звикла повсякденність в діяльності університету, організації навчального процесу, педагогічної та виховної роботи, а також наукових досліджень змінилася плановістю, догматизмом та індоктринацією за більшовицької окупації. Навчально-виховний процес та наукова діяльність викладачів взагалі не мали місця в планах нацистських окупантів. Викладачі та студенти були позбавлені стабільності у праці та навчанні в університеті, про що часто згадували у приватному листуванні та спогадах. Цікавим було би проведення подальшого дослідження діяльності творців та учасників наукових шкіл Львівського університету, а також їх вплив на організацію і розвиток навчально-виховного та наукового процесів Краківського, Варшавського, Вроцлавського, Познанського та інших університетів.

Примітки:

1. Bolewski A., Pierzchała H. Losy polskich pracowników nauki w latach 1939–1945: straty osobowe / A. Bolewski, H. Pierzchała. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1989. – 750 s.

2. Trela-Mazur E. Sowietyzacja oświaty w Małopolsce Wschodniej pod radziecką okupacją 1939–1941 / Elżbieta Trela-Mazur. – Kielce, 1998. – 294 s.; Gralak B. Szkolnictwo akademickie i nauka polska w okresie okupacji hitlerowskiej / B. Gralak. Wydawnictwo Łódzkie, b. r. – 307 s.

3. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie / Jan Draus. – Kraków, 2007. – 328 s.

4. Bonusiak W. Kto zabił profesorów lwowskich? / W. Bonusiak. – Rzeszów, 1989. – 111 s.

5. Zygmunt A. Kaźń profesorów lwowskich lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty zebrane przez Zygmunta Alberta. – b. r. i m. – 383 s.

6. Zygmunt A. Lwowski wydział lekarski w czasie okupacji hitlerowskiej 1941–1944 / Albert Zygmunt. – Wrocław, 1975. – 120 s.

7. Redzik A. Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946 / Adam Redzik. – Lublin, 2006. – 409 s.

8. Львівський університет. – Львів : Вища школа, 1986. – С. 48.

9. Макарчук С. Львівський Державний університет імені Івана Франка (1939–1991). / Степан Макарчук / ENCYKLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Т. I. А–К. – С. 78–95.

10. Боляновський А. Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року : факти, міфи, розслідування : монографія / Андрій Боляновський. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 187 с.

11. Bolewski A., Pierzchała H. Losy polskich pracowników ... – S. 29.

12. Wołczański J. Wydział teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. 1918–1939 / Józef Wołczański. – Kraków, 2002. – S. 187–432 ; Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 22–23.

13. Bolewski A., Pierzchała H. Losy polskich pracowników ... – S. 29; Redzik A. Wydział Prawa... – S. 47.

14. Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Biblioteka KUL), dział rękopisów, sygn. Rps 425 A, k. 33 zw.

15. Redzik A. Wydział Prawa... – S. 110–111.

16. «...żołnierzy za(j)s[z]li [na] Uniwersytet, weszli także do naszego zakładu, ale [do nie]go nie za(j)s[z]li, pozostawili jednak otwarty. Trzeba by koniecznie starać się naprawić zamknięcia, dorobić klucza i jego pozostawić u str[ó]ża gmachu na wypadek gdyby znowu chcieli wchodzić, żeby stwierdzić, że się nie nadaje na sale koszarowe». Цит. за : Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej – Biblioteka PAUPAN), sygn. 7508, k. 4.

17. Szolginia W. Pudełko lwowskich wspomnień pełne / Witold Szolginia. – Wrocław : Oficyna wydawnicza Sudety, 1994. – S. 163.

18. Treła-Mazur E. Sowietyzacja oświaty..., – S. 215–216.

19. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (dalej – BUW), gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 160.

20. Podraza A. Uniwersytet Lwowski w latach II wojny światowej / Antoni Podraza / Lwowskie środowisko naukowe w latach 1939–1945. O Jakubie Parnasie. –Warszawa, 1993. – S. 45.

21. Завдяки науковим кадрам університету Яна Казимира, Медінститут «...był to wtedy jeden z nielicznych Zakładów ZSRR, przy tym wykłady z historii medycyny i propedeutyki cieszyły się wielką frekwencją». В цьому була неоціненна заслуга професора, завідувача однойменної кафедри В. Зембіцького. Цит. за : Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej – Archiwum PAN), sygn. III – 216, k. 1; Popielski B. Dzieje Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1939–1944 / B. Popielski / Lwowskie środowisko naukowe... – S. 59–60.

22. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 160.

23. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р-119 (Львівський державний університет ім. Ів. Франка), оп. 3, спр. 335, арк. 15.

24. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ), ф. 119 (Львівський національний університет імені Івана Франка), оп. 1, спр. 412, арк. 5.

25. Цікавогадати, що у радянському університеті кафедра східних мов і надалі навчала санскриту, хінді, урду, турецької, арабської, перської, китайської, монгольської, гебрійської, арамейської. Її керівником (до листопада 1942 р.) був видатний санскритолог проф. Стефан Стасяк, який одночасно очолював Орієнталістичний інститут. Професор провадив активну наукову діяльність, намагаючись створити у Львові потужний осередок орієнталістики і залучаючи до праці в інституті багатьох осіб, в основному, своїх учнів. Великим досягненням вченого стало започаткування одного із перших наукових центрів у Європі для вивчення неоіндійської філології. Від початку 1941 р. при кафедрі діяло літературно-наукове коло, котре займалося перекладом рефератів і найцінніших творів зі східних на європейські мови. Ф. (?) Гіль займався опрацюванням релігійних проблем в марксистському поданні; (?) Лехович перекладав давньо-новоіндійську поезію на польську, професор Л. (?) Ландау – на німецьку, а Є. (?) Равіч (на жаль, не вдалося з'ясувати імена згадуваних професорів, оскільки в діловодчій документації університету їхні прізвища не згадуються. Цілком можливо і те, що зазначені особи не були професорами університету або працювали в

інституті до приходу нацистів. Тому до деяких прізвищ подаються ймовірні літери імен тих викладачів) працював над перекладами індійських байок на українську мову. Слухачі орієнталістики після закінчення займалися дипломатичною службою або продовжували дослідження та наукову працю в університетах. Наприкінці 1940 р. в університеті також діяло літературно-наукове коло полоністів під керівництвом Юліуша Кляйнера. Див. : Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dalej – Archiwum PAN), sygn. III–197, k. 190.

26. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335, арк. 4–5.

27. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 1, спр. 405, арк. 6; 8.

28. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335, арк. 8, 10; 12–13.

29. Там само, арк. 2–3; Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 1, спр. 405, арк. 7–8.

30. Архів ЛНУ, ф. 119, спр. 407, арк. 44–64.

31. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335, арк. 1; Архів ЛНУ, ф. 119, спр. 407, арк. 2–7.

32. Львівський університет. – Львів : Вища школа, 1986. – С. 48.

33. Archiwum PAN, sygn. III–159, k. 1–6.

34. Bonusiak W. Kto zabił profesorów... – S. 16–17; Макарчук С. Львівський Державний університет... – С. 79–81.

35. Biblioteka KUL, dział rękopisów, sygn. Rps 425 A, k. 33 zw.

36. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335, арк. 2–3; 7–8; 12–13; Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 1, спр. 405, арк. 7–9.

37. Archiwum PAN, sygn. III–159, k. 2.

38. Макарчук С. Львівський Державний університет... – С. 80.

39. Lanckorońska K. Wspomnienie wojenne / Karolina Lanckorońska. – Kraków : Znak, 2007. – S. 41.

40. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335, арк. 10.

41. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 159.

42. Lanckorońska K. Wspomnienie... – S. 25–26.

43. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132; 3308-a, k. 18.

44. Партиїному керівництву йшлося про «oblaskawiania polskich naukowców. Zapewniano dodatkowe zaopatrzenie, w żywność, udogodnienie w mieszkaniach, zezwalano na kontynuowanie dotychczasowych prac naukowych, zapraszano na uroczystości do Moskwy i innych miast». Див у : Allerhand M., Allerhand L. Zapiski z tamtego świata / Maurycy Allerhand, Leszek. Allerhand. – Kraków, 2003. – S. 17–18.

45. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 1, спр. 412, арк. 2; 3; 5; 7–11.

46. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132; 3308-a, k. 17.
47. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335, арк. 23.
48. Trela-Mazur E. Sowietyzacja oświaty..., – S. 218.
49. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 47.
50. Ibidem, S. 48.
51. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 335; 5; 9; 10–11; Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 48.
52. ДАЛО, ф. Р–119, оп. 3, спр. 2, арк. 11.
53. Biblioteka PAUPAN, sygn. 7509, k. 33.
54. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 3308-a, k. 17.
55. Trela-Mazur E. Sowietyzacja oświaty... – s. 216; Bonusiak W. Kto zabił profesorów... – S. 18.
56. Trela-Mazur E. Sowietyzacja oświaty... – s. 221.
57. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 49–50.
58. Trela-Mazur E. Sowietyzacja oświaty... – s. 221–222; Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 50–51.
59. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 90.
60. Allerhand M., Allerhand L. Zapiski... – S. 19.
61. Редз'юк А. Паперковський З. / Адам Редз'юк / ENCYKLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – Т. II. Л–Я. – С. 260.
62. Biblioteka KUL, sygn. Rps 425 A, k. 33 v; Redzik A. Wydział Prawa... – S. 148.
63. Archiwum PAN, sygn. III–160, k. 60; 62.
64. Місце його поховання до нині невідоме. Див у : Głabiński S. Wspomnienia polityczne / Głabiński Stanisław. – Warszawa, 2007. S. 10–13.
65. Lanckorońska K. Wspomnienie... – S. 51.
66. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 50–51.
67. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 160–161.
68. Макарчук С. Львівський Державний університет... – С. 79–81.
69. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 52.
70. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132; 3308-a, k. 2–3.
71. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944. У світлі німецьких документів. – Київ : Наукова думка, 2008. – С. 83–84.
72. Луцький О. Повсякденне життя в окупованому Львові / Історія Львова у трьох томах / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Львів : Центр Європи, 2007. – Т. 3. – С. 222–223.

73. Антонюк Н. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939–1944) / Н. Антонюк. – Львів, 1997. – С. 64; ДАЛО, ф. Р–1295, оп. 1, спр. 10, арк. 18–21; Redzik A. Wydział Prawa... – S. 236.

74. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 159.

75. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 54.

76. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 144–145.

77. Gralak B. Szkolnictwo akademickie... – S. 87.

78. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 153.

79. Ibidem. – S. 145; 148; 152; 244.

80. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 54–55.

81. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 145–147; Историк Адам Редзік подає цікавий факт про переховування перед німцями, з огляду на своє єврейське походження, проф. Леона Гальбана разом з Каролем Кораним. Після врятування Л. Гальбан охрестився і став римо-католиком. Див: Redzik A. Wydział Prawa... – S. 299.

82. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 150.

83. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 54–55.

84. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 146.

85. Ibidem. – S. 148.

86. Ibidem. – S. 156.

87. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 55.

88. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 156.

89. Wycech Cz. Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji 1939–1944. – S. 91; 93–94.

90. Archiwum PAN, sygn. III–159, k. 12.

91. Дутка Р., Різничок С., Білінська І. Грек Ян / Р. Дутка, С. Різничок, І. Білінська/ENCYKLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Т. I. А–К. – С. 414.

92. Боляновський А. Убивство польських учених... – 187 с; Zygmunt A. Kaźń profesorów lwowskich lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty zebrane przez Zygmunta Alberta. – b. r. i m. – 383 s.

93. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132; 3308-a, k. 17.

94. Bolewski A., Pierzchała H. Losy polskich pracowników ... – S. 109–110.

95. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 52.

96. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 160.

97. Ibidem. – S. 161.

98. Redzik A. Wydział Prawa... – S. 237.
99. Ostinstitut був створений з ініціативи губернатора Ганса Франка у квітні 1940 р. у Кракові, як наукова установа антропологічно-етнографічного характеру з метою зібрання матеріалів про німецький характер польських земель. Він мав дві філії – у Варшаві та Львові. Його директором до 1945 р. був доктор Вільгельм Коблітц. Див. : Rybicka A. Instytut Niemieckiej Pracy Wschodniej = Institut für Deutsche Ostarbeit. – Kraków 1940–1945 / http://pl.wikipedia.org/wiki/Instytut_Niemieckich_Prac_na_Wschodzie [23.02.2015].
100. Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie, NTN 492, IPN GK, 196/492, S. 3–5.
101. Ботанічна наука на Україні за 30 років / За радянську науку. 24 січня 1948 р. – С. 2.
102. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 160–161.
103. Львівський університет. – Львів: Вища школа, 1986. – С. 51–52.
104. BUW, gabinet rękopisów, sygn. 2132, k. 161.
105. Ibidem, k. 163–164.
106. Львівський університет... – С. 52.
107. Там само. – С. 52.
108. Макарчук С. Львівський Державний університет... – С. 83–84.
109. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 28, спр. 6, арк. 55.
110. Podraza A. Uniwersytet Lwowski... – S. 54.
111. Gansiniec R. Notatki Lwowskie (1944–1946) / Ryszard Gansiniec. – Wrocław, 1995. S. 20–23; Redzik A. Wydział Prawa... – S. 237; 315.
112. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 165.
113. Gansiniec R. Notatki Lwowskie... – S. 19.
114. Ibidem. – S. 20; Redzik A. Wydział Prawa... – S. 315–316.
115. Gansiniec R. Notatki Lwowskie... – S. 44.
116. Redzik A. Wydział Prawa... – S. 316–318.
117. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza... – S. 214; 215–216; 219; 223; 233.

Halyna Matwiyenko

**Everyday life of the Lviv University
during Soviet and German occupations (1939–44)**

The article is sanctified to the problem of functioning and activity of the Lviv University during Soviet and German occupations. There are analyzed changes, which became in organizational structure, education of students and research work of tutors in University during occupation period on the basis of memoirs and reports of eyewitnesses of those events. The outlive experience of the Lviv University. It was used the home and foreign archived materials for preparing of article. They allow to generalize quantitative and quality indexes related to an organizational structure and teaching staff are brought over.

Keywords: the Lviv University, faculties, departments, professors, associate professors, assistants, students.

Надійшла до редколегії 08.04.2015 р.